

8. Бандурка І. В. Приватизація державного житлового фонду – основа функціонування ринкових відносин в Україні. – Х., 1998. – С. 55-56.

9. Галянтич М. К. Житлове право України: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 528 с.

10. Мічурін Є. О., Сліпченко С. О., Соболев О. В. Житлове право України. Науково-практичний посібник. – Харків: Еспада, 2001. – 318 с.

11. Левик А., Яворська О. Законодавче регулювання реприватизації, доприватизації житла // Право України. – 2002. – № 3. – С. 69-70.

12. Крашенинников П. В. Жилищное право. 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2010. – 413 с.

13. Седугин П. И. Жилищное право: Учебник для вузов. – М.: Издательская группа ИНФРА М–НОРМА, 1997. – 320 с.

*Федорчук Д. Е.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри галузевих
правових наук НаУКМА,
старший юрист міжнародної юридичної
компанії «BEITEN BURKHARDT»*

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

У ч. 4 ст. 32 Конституції України кожному гарантується право на судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та право вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації. Згідно із ч. 3 ст. 34 Конституції України, здійснення права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань може бути обмежене законом, зокрема, для захисту репутації. При цьому, захист права на ділову

репутацію має щоразу балансуватися із свободою висловлювань, заборонаю цензури та вільною діяльністю засобів масової інформації (далі – ЗМІ).

Ділова репутація розуміється як оцінка суб'єкта підприємництва у зв'язку з його професійною (не обов'язково лише комерційною) діяльністю, і прямо пов'язана з такими поняттями, як «ділова порядність», «чесність», «сумлінність», «старанність», «надійність». До поняття ділової репутації є близькими терміни «*гудвіл*» і «*клієнтела*». Згідно зі ст.ст. 297 і 299 ЦК України, особа має право звернутися з позовом до суду про захист права на повагу честі, гідності і ділової репутації. Захист права на повагу честі, гідності і ділової репутації регулюється Розділом 20 ЦК України. Механізм захисту даного права роз'яснено у постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» та узагальнено в оглядовому листі Вишого господарського суду України від 12 листопада 2008 р. № 01-8/676 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням господарськими судами законодавства про інформацію (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)».

Склад правопорушення. Для того, щоб притягнути особу за поширення інформації, що ганьбить ділову репутацію суб'єкта господарювання, необхідно довести такі елементи:

- 1) інформацію було поширено;
- 2) інформація стосується суб'єкта господарювання;
- 3) інформація є негативною;
- 4) інформація є недостовірною.

1. *Поширення інформації* розуміється як доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб, і тлумачиться надзвичайно широко, включаючи опублікування у пресі, передачу по радіо, телебаченню чи з використанням інших ЗМІ; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах,

адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, вивішування (демонстрація) в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, а також розповсюдження серед людей листівок, повідомлення в іншій формі хоча б одній особі.

Водночас, навіть надто широке розуміння поширення має кілька важливих винятків. По-перше, не вважається поширенням повідомлення інформації лише особі, якої вона стосується, за умови, що особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам.

По-друге, не є поширенням відомостей викладення негативної інформації про особу у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу особою, на думку якої при виконанні функціональних обов'язків порушено її право, за винятком повідомлення завідомо неправдивих відомостей (див. рішення Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 р. № 8-рп/2003). А отже, у цьому разі, навіть якщо в перебігу перевірки компетентного органу інформація не знайшла свого підтвердження, ця обставина не може сама по собі бути підставою для задоволення позову, оскільки у такому випадку мала місце реалізація особою конституційного права на письмові або особисті звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових та службових осіб, передбаченого ст. 40 Конституції України, а не поширення недостовірної інформації (див.: постанова Пленуму Верховного Суду України № 1).

2. Поширена інформація має *стосуватися конкретної фізичної або юридичної особи*. Якщо інформація не має конкретного спрямування (є загальною, наприклад, інформаційного характеру), особа не матиме право на подання позову (відсутнє порушене право або законний інтерес).

3. Інформація *порушує особисті немайнові права заявника (тобто, є негативною)*. Поширена інформація має порушувати особисті немайнові права, тобто або завдавати шкоду відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджати особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове

право. Як правило, поширена інформація має порочити честь, гідність або ділову репутацію заявника, тобто, бути негативною. Як випливає з судової практики (див.: постанова Пленуму Верховного Суду України № 1), негативною може вважатися, зокрема, інформація, в якій стверджується про порушення особою законодавства, вчинення аморальних, неетичних дій, і яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі чи ділової репутації (що, безперечно, слід обґрунтувати у позовній заяві).

4. Поширена *інформація є недостовірною* (тобто, такою, що не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені)). Згідно з ч. 3 ст. 277 ЦК України негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного (презумпція добропорядності).

Відповідно до ч. 2 ст. 302 ЦК України, фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності, за винятком випадків поширення інформації, отриманої з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування. Але в цьому разі така фізична особа зобов'язана зробити посилання на офіційне джерело.

Разом із тим, дуже важливі положення, які обмежують можливості щодо оскарження поширеної негативною інформації, встановлено законодавством про інформацію та практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

По-перше, не дозволяється притягати особу до відповідальності за поширення відомостей критичного, описового характеру, тобто, за так звані оціночні судження (англ. *value judgment*). У законодавстві України поняття оціночних суджень та скасування відповідальності за їх висловлювання було запроваджено у 2003 р., не в останню чергу через прийняття ЄСПЛ рішення у справі «Українська Прес-Група проти України». Відповідно до ст. 30 Закону

України «Про інформацію» (у новій редакції), ніхто не може бути зобов'язаний спростувати, доводити правдивість або притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема, з огляду на характер використання мовностилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Якщо ж суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду.

По-друге, відповідно до практики ЄСПЛ, окремі особи лише в силу свого положення відкриваються для більшої критики з боку громадськості, а саме:

1) *публічні особи (державні службовці, політики, тощо)*. У справі *Lingens v. Austria* (1987 р.) ЄСПЛ відзначив, що «межі допустимої критики є більш широкими щодо політичного діяча, ніж щодо приватної особи. На відміну від останньої перший неминує і свідомо виставляє себе, свої слова і вчинки на суворий суд як журналістів, так і широкої громадськості» (§ 42). Застосовуючи «принцип Лінгенса» у справі «Українська Прес-Група проти України» (2005 р.), ЄСПЛ відзначив: «...публікації містили критику двох політиків, яка була викладена жорсткою, полемічною, саркастичною мовою. Немає сумніву, що для позивачів вони були образливими і навіть шокуючими. Проте, обираючи свою професію, вони залишили себе відкритими для суворої критики і пильного нагляду; це той тягар, який політики мають прийняти в демократичному суспільстві» (§ 67);

2) *транснаціональні компанії*. У рішенні у справі *Steel and Morris v. UK* (но. 68416/01, рішення від 15 лютого 2005 р.), ЄСПЛ до спору щодо законності поширення негативної інформації про транснаціональну корпорацію застосував підхід, дуже схожий на підхід «справи Лінгенса», відзначивши, зокрема, наступне: «Великі публічні компанії неминує та свідомо відкриваються для

пильного спостереження за їхніми діями та, як і у випадку з бізнесменами, які ними керують, межі допустимої критики є ширшими щодо таких компаній... Проте, на додаток до публічного інтересу у відкритому обговоренні їх ділової практики, також існує і протилежний інтерес у захисті комерційного успіху та життєздатності компанії, на користь акціонерів та робітників, а також для цілей підвищення економічного добробуту. Отже, Держава має свободу розсуду щодо засобів, які вона забезпечує відповідно до внутрішнього права, для того, щоб надати компанії можливість оскаржувати правдивість та обмежувати збитки, що завдаються заявами, які спроможні завдати шкоди її репутації» (§ 94).

Способи захисту порушеного права. Для потерпілої особи законом передбачено такі способи захисту права:

1. *Відповідь* (коментар чи власне тлумачення обставин справи), зокрема, на публікацію негативної інформації у ЗМІ або на телебаченні (ст. 277 ЦК України; ст. 65 Закону України «Про телебачення та радіомовлення»): за своєю природою є формою самозахисту і не потребує звернення до юрисдикційного органу. Наприклад, якщо особа вважає, що оціночні судження або думки принижують її ділову репутацію, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому ЗМІ з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку (ст. 30 Закону України «Про інформацію»).

2. *Спростування поширеної негативної інформації*: здійснюється особою, яка поширила інформацію, незалежно від її вини, добровільно або за рішенням суду (ст. 277 ЦК України). Раніше господарські суди відмовлялися визнавати за юридичними особами право на відповідь та на спростування негативної інформації, вважаючи, що ці засоби захисту передбачено законодавством лише для фізичних осіб. Проте, у подальшому судову практику було змінено (див.: оглядовий лист Вищого господарського суду України від 12 листопада 2008 р. № 01-8/676). Спростування здійснюється у той самий або максимально подібний спосіб, що і поширення негативних відомостей (у тому ж виданні під заголовком «Спростування» на тому ж місці шпальти, де містилося

повідомлення, яке спростовується; у тій самій телепрограмі або передачі у той самий час). якщо сторони не домовляться про інше. Строк позовної давності для спростування відомостей, що порочать ділову репутацію, становить 1 рік (ст. 258 ЦК України).

3. *Заборона поширення інформації, що не відповідає дійсності і принижує честь, гідність і ділову репутацію суб'єкта.* Відповідно до ст. 278 ЦК України, якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити розповсюдження відповідної інформації. Якщо ж особисте немайнове право особи порушене в номері (випуску) газети, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які вже були випущені у світ, суд може заборонити (припинити) їх розповсюдження до усунення цього порушення, а якщо усунення порушення неможливе, – вилучити тираж газети, книги тощо з метою його знищення. Утім, слід мати на увазі, що застосування заборони має здійснюватися з урахуванням практики ЄСПЛ, зокрема, принципу пропорційності (див., наприклад, рішення у справі *Vereniging Weekblad Bluf! v. The Netherlands*, заява № 16616/90, рішення від 09 лютого 1995 р).

4. *Відшкодування майнової і моральної шкоди* настає у загальному порядку (ст.ст. 22-23 ЦК України). Розмір відшкодованої шкоди визначається судом. Виняток становить ситуація поширення відомостей, що порочать честь, гідність і ділову репутацію ЗМІ. Відповідно до Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації і соціальний захист журналістів» журналіст та ЗМІ зобов'язані відшкодувати моральну шкоду, завдану публікацією, тільки у разі, якщо буде доведено наявність злого умислу журналіста (ЗМІ) щодо поширення такої інформації.

Водночас, як було неодноразово підкреслено Верховним Судом України, законодавством не передбачено такого засобу захисту, як вибачення поширювача інформації перед потерпілою особою, а, отже, може здійснюватися винятково у добровільному порядку (див., наприклад: рішення

Верховного Суду України від 06 травня 2010 р. № 6-2090сво10; від 16 червня 2010 р. № 6-11324св09).

*Ханик-Посполітак Р. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри галузевих
правових наук НаУКМА*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У ст. 59 Конституції України та ч. 1 ст. 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено, що кожен має право на правову допомогу, а у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно.

У Рішенні Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) зазначається, що поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема, в судах та інших державних органах тощо.

Отже, положення ч. 1 ст. 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує.